

szerkezetileg a Tórához hasonlóan öt részre osztottak) Luther többször is írt előszót és utószót, buzdítva a hívőket, hogy minél gyakrabban olvassák, énekeljék a zsoltárokat, sőt egyes részeit kívülről is tanulják meg. 1528-ban írja:

„Miben más leginkább a zsoltárok könyve, mint a viharos szelek közt komolysággal ejtett szavak? Merre lelsz még olyan és, örvendező szavakra, mint a dicséret és a hálaadás zsoltáiraiban... S mondd, hol találnál mélyebb, panaszosabb, keserűbb szavakat a szomorúságnál, mint a könyörgésekben? ... Ennek a legnagyobb szépsége..., hogy e szavak Istenhez és Istennel szólnak, amitől kétszeres komolyság és élet költözik beléjük. Mert amikor emberekkel váltunk szót efféle dolgokról, nem perzsel és követel olyan elevenen, és nem is nyílik meg olyan nagyon a szív. Ezért, hogy a Zsoltárok könyve a szentek könyvecskéje lehet, s az ember minden dologban olyan zsoltárokra és igékre lelhet benne, amelyek megérintik, és olyannyira szívből szólnak, mintha bizony egyedül érte tétettek volna ide, hogy ennél jobbat nem írhatott, de nem is kívánhatott volna...”¹

Luther zsoltármagyarázatai kincsesbányát jelentenek Luther teológiájának megértése szempontjából. Carl Axel Aurelius svéd kutató helyesen mutat rá, hogy a sokszor személyesen előadott zsoltármagyarázatokban Luther sokszor bepillantást enged szerzetesévei lelki vergődésébe, s így ezek a kommentárok egyúttal a híres „reformátori áttörésnek” is hiteles dokumentumai.²

Az 51. zsoltár egy valóságos ember, nevezetesen Dávid király valóságos istentapasztalatáról szól: drámai küzdelemben, pokoli mélységet és égi magasságokat megjárva éli át a bűn, bűnismeret, bűnbánat, kegyelem, megtérés, újjászületés, hálaadás és új élet, közösségvállalás hatalmas bibliai témáit. A történet háttere jól ismert: Dávid király elcsábította Betsabét, Uriás feleségét, majd Uriást halálba küldte. 2Sámu-el 11 tudósít erről a háborzongató esetről. Isten Nátán prófétát küldte el Dávidhoz, aki egy példázatot mondott el neki egy szegény és egy

Az 51. zsoltár hatástörténete, és annak egy mai aktualitásáról

FABINY TIBOR

A hatástörténeti kutatások többször is bizonyították, hogy egy bibliai szövegekről nem akkor tudunk meg többet, ha azok történeti kialakulásával, - prehistóriájával -, hanem, ha azoknak poszthistóriájával foglalkozunk, vagyis azt kutatjuk, hogy a régi szövegeket hogyan olvasták a történelem folyamán, hogy azok miként „teremték gyümölcsöt”, azaz újabb és újabb jelentést különböző korokban. A hatástörténet nemcsak az egzegézis történetéről, hanem különböző irodalmi, képzőművészeti feldolgozásokról is szól.

A „Bűn-vallás és kegyelem” témáról szóló konferencián a zsidó-keresztény hagyománynak ezt a páratlan dokumentumát „proto-textusnak”, azaz „prototípusos szövegnek” is tekinthetjük, akár erről az egy zsoltárról is lehetne rendezni egy három napos konferenciát. A kiosztott mellékletben több magyar fordítást is tanulmányozhatunk.

A zsidó hatástörténet kérdését nem tanulmányoztam, a keresztény hatástörténetből Luther két kommentárjával fogok foglalkozni; majd a példákat hozok a koraiújkor angol emblematikájából és irodalmából; s végezetül egy mai aktualitás társadalmi és főleg teológiai probléma illusztrálására szeretném adaptálni a zsoltár mondanivalóját.

„A pápisták iskoláiban e zsoltár teológiája teljesen ismeretlen” – Luther az 51. zsoltárról

Luther szerint a Zsoltárok a keresztény ember imádságoskönyve: Dávid imádsága, Krisztus imádsága, Krisztus imádsága a keresztény ember imádsága. Az Ószövetség e páratlan költői könyvéhez (amelyet

¹ Luther Márton *Előszók a Szentírás könyveihez*, Magyar Luther Könyvek (ezentúl: MLK) 2. Budapest, Magyarországi Luther Szövetség, 1995. 53; 2. kiadás: Luther Kiadó-Magyarországi Luther Szövetség, 2010. 53, Ua, In: Csepregi Zoltán (szerk.), *Luther Válogatott Művei* (Ezentúl: LVM) 5. Budapest, Luther Kiadó, 2011, 376.

² Carl Axel Aurelius, „Luther on the Psalter”, In: *Lutheran Quarterly*, 14 (2000), 193-205 és in: Timothy Wengert (szerk.), *Harvesting Martin Luther's Reflections Theology, Ethics, and the Church*, Grand Rapids, William B. Eerdmans, Lutheran Quarterly Books, 2004, 226-239, 229.

gazdag emberről, melyben a gazdag ember erőszakkal elvette a szegény ember bányakáját. A történetet hallva Dávid felháborodott és így kiáltott fel: „Halál fia, az az ember, aki ezt tette!” (2Sám 12,6). Nátán magyarázatát hallva Dávid őszintén beismeri bűnösségét: „Vétkeztem az ÚR ellen” (2Sám 12,13). Nátán erre így felel: „Az ÚR is elengedte vétkeidet, nem halsz meg. Mivel azonban ezzel a tettel okot adott az ÚR ellenségeinek a gyalázkodásra, azért meg kell halnia a fiadnak, aki született neked.” (2Sám 12,14.)

Az 51. zsoltár – *Miserere mei Deus* – egyike a „A hét bűnbűnbánati zsoltárnak” (6; 32; 38; 51; 102; 130; 143), a gyűjtemény középső darabja. A Szent Ágostonra visszavezetett kánon már a középkorban kialakult, szerepe rögzült a liturgiában, népi szinten kapcsolatba hozták a hét fő bűnnel. A zsidó liturgiában a nagy engesztelési napon olvasták fel, a keresztény egyházban pedig a böjti időszak kezdetén, hamvazószerdán.³

A 16. században is számos kommentár született „A hét bűnbánati zsoltárról”, Angliában 1508-ban például John Fisher (1469-1535), a katolikus hitéért 1535-ben kivégzett püspök írt róla elmélkedést, mely hét kiadást ért meg 1529-ig.⁴

Luther három alkalommal is írt kommentárt az 51. zsoltárról. Először még szerzetesként 1513/15-ben tartott a zsoltárokrol (s ezeken belül az 51.-ről) előadásokat, többnyire parafrázisok formájában.⁵

Luthernek 1517-ben megjelent első önálló nyomtatott műve a *Die Sieben puspalm*, mely 1525-ig kilenc kiadást is megért.⁶ Walter von Loewenich szerint Luthernek ezt az első német nyelvű iratát „teljesen áthatja a lelkipásztori hangvétel”.⁷

A legterjedelmesebb kommentárt tizenöt évvel később, 1532-ben írta, amikor a wittenbergi egyetemen több hónapos előadássorozat

³ John Eaton, *The Psalms. A Historical and Spiritual Commentary with an Introduction and New Translation*, London, New York, Continuum, 2005, 206.

⁴ Saint John Fisher, *Exposition of the Seven Penitential Psalms*. In *Modern English with an Introduction by Anne Barbeau Gardiner*, San Francisco, Ingatius Press, 1998.

⁵ Mülhaupt, Erwin (szerk.), *D. Martin Luthers Psalmen-Auslegung*, Band 2, Psalmen 26-90. Göttingen, 1962.

⁶ LVM, 27.

⁷ Walter von Loewenich, *Theologia Crucis, A kereszt teológiája Luthernél*. Evangélikus Sajtóosztály, Magyar Luther Könyvek (ezentúl: MLK) 8. Magyarországi Luther Szövetség, 2000, 72.

tot tartott egyes zsoltárokról. Előadásai egyszerre voltak igemagyarázatok és prédikációk. Márciustól június elejéig a 2. zsoltárt magyarázta, az 51. zsoltárról pedig tizenegy alkalommal: június 10-én, 11-én, 17-én, 18-án, július 8-án, 9-én, 16-án, 22-én, 23-án, 30-án és augusztus 6-án beszélt. Augusztus második felétől november elejéig pedig a 45. zsoltárt magyarázta. Az előadásokról Georg Rörer (1492-1557) készített jegyzeteket, s ezeket aztán Veit Dietrich (1506-1549) készítette elő kiadásra 1538-ban.⁸ Az 51. zsoltár magyarázata az amerikai kiadásban mintegy száz oldalt tesz ki.⁹

A zsoltár 1-2 verse pontosan utal a zsoltár megírásának fent említett hátterére: „A karmesternek: Dávid zsoltára, abból az időből, mikor nála járt Nátán próféta, mert bement Dávid Betsabéhoz”.

Lássuk ezek után közelebbről magát a zsoltár szövegét a Luther által is használt latin fordításban, majd hat különböző magyar fordításban (ld. melléklet)!

1532-ben ír a folyamatos magyarázat elé egy bevezetőt, amelyet azal a meglepő vallomással kezd, hogy nem biztos, hogy magyarázata minden igényt ki fog elégíteni, mert neki sem sikerült teljes mértékben megragadnia azt a Lelket, amelyik a zsoltárban beszél. Egyértelművé teszi azonban, hogy ez a zsoltár hittünk legfontosabb kérdéseiről: a bűnbánatról, a bűnről, a kegyelemről és a megigazulásról tanít bennünket. Ezek isteni és mennyei tanítások, melyeket csak akkor értünk meg, ha a Szentlélek oktat bennünket.¹⁰ Lelkipásztori szempontból fontos ez igazán: hogyan vigaszthat másokat az, aki nem tapasztalta meg, mi a kegyelem. Az igazi kegyelemnek két része van: a bűn és a kegyelem ismerete. Dávid ezt mesteri módon tanítja, de úgy, hogy ő közben nemcsak tanítónk, hanem velünk együtt együtt tanítvány is.¹¹ Amíg bűnt követünk el, nem érthetjük helyesen Istent, s benne addig csak bálványt imádunk.¹² Dávid a bűnről saját tapasztalata alapján beszél, s ezért is tudja, hogy a bűn a külső és benső emberünk megromlása,

⁸ Luther's Works (ezentúl: LW) Gen. Ed. Jaroslav Pelikan, Vol. 12. Ed. Jaroslav Pelikan Concordia Publishing House, Saint Louis, 1955. (Eredeti: *Martin Luther, Werke, Kritische Gesamtausgabe* 1-73, Weimar, 1883-2009. (ezentúl: WA) XL, 315-470.

⁹ LW 12, 301-410

¹⁰ LW 303

¹¹ LW 305

¹² LW 309

korruptiója.¹³ A zsoltaros helyes teológiai tudásban részesíti az embert, hogy ő halálra ítélte, de Isten a szabadító.¹⁴

Könyörülj rajtam kegyelmeddel, Istenem, töröld el hűtlenségemet nagy irgalmaddal! (3)

A Vulgata „*iniquitates*”-t a mai protestáns fordítás 'hűtlenségnek' fordítja – ez a leggyengébb kifejezés az összes változat között: a zsidó fordítás "bűntettek", a Károli a „bűnök”, a két katolikus fordítás a „gonoszság” eltörlését, „delet-olását” kér a „kegyelmes” (zsidó), „irgalmas” (Károli) „irgalmas és jóságos” (Szent István Társulat), ill. „könyörületes” (Szent Jeromos) Istentől.

1517-ben Luther ezt foglalja össze ennek a versnek a lényegét: „Az ige értelme tehát ez: Ó Istenem, senki emberfia, semmilyen teremtmény nem képes segíteni rajtam, vagy megvigasztalni; oly nagy a nyomorúságom.”¹⁵

Amíg 1517-ben az első versről Luther csak néhány sort ír, az 1532-es magyarázatban ennek – az amerikai kiadás szerint – már tizennégy oldalt szentel. Elmondja – mint sok más alkalommal –, hogy nem az abszolút, a „mezítelen”, Istenhez könyörög, hanem ahhoz, aki miértünk az ő igéjébe, ígéreteibe, a beszéde „maszkjába” öltözik, tehát csak látszatra tűnik úgy, hogy itt nincsen szó Krisztusról; s mivel az ő ígéretei Krisztusról szólnak, Dávid itt Őt szólítja meg, aki nem igazságot osztó félelmetes lény, hanem irgalmas, mirajtunk megkönyörülő Isten.¹⁶ Amíg szerzetesként a kolostorban Luther naponta szembesült méltatlanságaival és bűneivel, csak félelemmel és rettegéssel tudta kimondani, hogy „Könyörülj rajtam, Istenem!” Bár nem azokhoz tartozott, akik önelégülten érzéketlenek voltak saját bűnösségükkel szemben, hiszen belátta bűnösségét, de csak a törvény megsemmisítő ítéletét tapasztalta. Az igazi teológiának azonban a törvény csak az első része, a második fele az evangélium, hogy „az Isten az aláztatásoknak pedig kegyelmet ad” (1Pét 5,5). A megtört szívű emberek sebeit azonban be-kötözi, meggyógyítja a Jó Pásztor. Itt mondja Luther, hogy „A pápisták iskoláiban e zsolttár teológiája teljesen ismeretlen.”¹⁷

¹³ LW 311

¹⁴ LW 311-312

¹⁵ LVM 53

¹⁶ LW 312-313

¹⁷ LW 317

Hangsúlyos itt a „rajtam” is, hiszen Dávid megvallja, hogy a bűnösök között ő a legnagyobb. Saját tapasztalatból tudja Luther, hogy a Sátán először megpróbálja eltéríteni az imádságtól a bűnét meglátó, attól megrettenő embert, mondan, hogy méltatlan vagy az Isten figyelmére. Dávidnak mindennek ellenére mégis volt bátorsága Istenhez fordulni, mert a lelke mélyén megérezte, hogy a „Lélek maga esedezik értünk” (Róm 8,26).¹⁸ Amikor gyengeségünket érezzük „teológiai erény” imádsággal elfedezni a bűneinket és megkapaszkodni ebben az ígében „Könyörülj rajtam, Istenem!”¹⁹ Isten azokat szereti, akik érzik bűneik súlyát, de ő nem a bűnös halálát akarja, hanem azt, hogy megtérjen és éljen (Ez 33,11).

Isten irgalma, amely az ember bűnét eltörölni képes végtelen: „secundum multitudinem miserationum tuarum” – hangzik a latin szöveg. A zsidó fordítás az irgalom „bőségéről”, a Károli a „sokaságáról”, a mai protestáns kiadás a „nagy”, a Szent István Társulat kiadása a „mérhetetlen” irgalomról szól. Érdekes, hogy Szent Jeromos Társulat –éppen a Neovulgátára – épülő fordítása egyszerűen csak „könyörületességet” említ, annak végtelen mennyiségét külön nem hangsúlyozva. Isten Jézus Krisztusban kegyelmes hozzánk, s a bűnök bocsánatát bőségesen osztja, ha mi azt hittel elfogadjuk. Ha megtérünk és bűneinket megbánjuk, azok eltöröltetnek (ApCsel 3,19).

Teljesen mosd le rólam bűnömet, és vétkeimtől tisztíts meg engem! (4)

A beszenyezetségét, bűnét meglátó ember Krisztushoz könyörög, hogy „mossa le” a szennyét, tisztítsa meg a vétkeitől. Ádámnak, az embernek meg kell halnia, hogy Krisztus élhessen. 1517-ben Luther így ír: „Helyzetük valójában a következő: kell, hogy Ádám kitakarodjék – Krisztus pedig betérjen hozzánk. Ádámnak meg kell semmisülnie, Krisztusnak betérnie – Krisztusnak egyedül uralkodnia és jelen lennie.”²⁰

A 4. versben a latin iniquitas és peccatus általában a „bűn” és a „vétek” fogalmával adják vissza a 20. századi fordítók; az elsőt azonban a Károli-fordítás (a korábbi és a revideált változat is) a beszédes és elgondolkodtató „álnokság” kifejezéssel adja vissza: „Egészen moss ki engemet az én álnokságomból”.

¹⁸ LW 319

¹⁹ LW 320

²⁰ LVM 54

1532-ben Luther különbséget tesz „tudatos” és „nem tudatos vétek”, valamint „tudatos bűnvallók” és „megkeményedett képmutatók” között, akik nem érzékelik a bűn súlyát. A „tudatos bűnvallók” esetében is kétféle vétek létezik: az egyik a megbocsátott, a másik, amelyik még tovább él a testben. A kegyelem által bűnbocsánatot nyertünk, de gyengeségünk miatt mi állandóan visszaesünk. A megbocsátáson túl arra van szükség, hogy a bűn eltörlőlessék. A bűn erejét megtöri a kegyelem, a méreg maradékai azonban még bennünk maradnak. Luther egy gyakorlati hasonlattal él: egy bírósági tárgyaláson elengedhetik a bűnös büntetését, ám a hajlam ott marad benne. Ugyanez érvényes a mi megigazulásunk esetében is: Krisztus nekünk tulajdonított idegen igazsága miatt nyilvánítatunk igaznak, de szükség van a Szentlélek munkájára, aki folyamatosan kitisztítja az ömberünkben a bűn maradványait. Ez folyamatos harcot jelent (Róm 8, 13), s a hit általi megigazulásunk után még szükség van arra a megtisztulásra, fürdőre, amiről a zsoltaros beszél.²¹ Luther érvelése tanulságos lehet olyan mindenkori rajongó krisztushívőknek, akik hirtelen megtérésük után azonban elzárkóznak a Szentlélek (sokszor nyugtalanító, zavarba ejtő) megszentelő munkájától. Ezért igaz a *simul iustus et peccator* tanítása: egyszerre vagyunk igazak (Krisztusban), de még mindig bűnösök, akiknek szüksége van Szentlélek tisztító, minket megmósó erejére.

Luther a vers magyarázatának végén hangsúlyozottan megerősíti: a megigazulásunknak két része van: az elsőt Krisztus által nyilatkoztatja ki a kegyelmes Isten, a másodikat a Szentlélek végzi el rajtunk az ő ajándékai és a „fürdője” által.²²

Mert tudom, hogy hűtlen voltam, és vétkem mindig előttem van. (5)

Azzal a megállapítással kell kezdenünk, hogy a mai protestáns fordítás („hűtlen”) indokolatlanul és érthetetlenül „puhára” sikeredett, akárcsak a 3. versben. Érdemes megnézni a „bűn” és a „vétek” (latin: iniquitas / peccatum; LXX: anomia, hamartia; héber: chatta-ah (bűn) / avon (perversitas), német: Missetat / Sünde; angol: iniquity / sin) szavakat. Az iniquitas-ra a zsidó fordítás „büntettet” alkalmaz, a katalikus fordítások „gonoszsgót” használnak. A „contra me semper”

²¹ LW 328-329

²² LW 331

esetében a Károlik még az „előttem forog nékem”, ill. „előttem forog” változatait alkalmazzák, a Szent István Társulat fordítása pedig kicsit stilizál: „előttem lebeg szüntelen”.

1517-ben Luther különbséget tesz a képmutatók és a valódi szentek között: amíg az előzőek csak a mások vétkeit látják, mondván „a mások vétke mindig előttem van”, addig a valódi szentek elsősorban a saját nyomorúságukat látják, s ezért magukat ítélik el, nem törődve mások véleményével: „vétkem mindig előttem forog”, azaz a saját bűnöm szúrja ki a szememet, nem a másoké!²³

1532-ben először a bűn ismeretéről, a bűntudatról szól, ami soha sem lehet érdem. A bűntudat alapja „Tudom” nem az érdem – hogy ez által majd kiérdemlem az Isten megbocsátó szeretetét –, hanem az bizalom, hogy tudom, elmondom, ám azt is tudom, hogy az irgalmából megbocsát és erre az ígéretre támaszkodom, hiszen a bűnbánatot tartó niniveieket (Jón 3,10), a bűnbánó Áhábot (1Kír 21,29) sem pusztította el az Úr. Ezekből a példákban azt a teológiai tanulságot nyerhetjük, hogy Isten az alázasatosak, a megtört szívűek Istene, akik bevallják bűneiket, mert ők hisznek az ő végtelen irgalmában.²⁴

Luther így fogalmaz: Isten nem azt akarja, hogy a bűnös magát a haragot tapasztalja meg, hanem azt, hogy a haragot a kegyelem érzésével együtt, a 147. zsoltaár 11. versével szólva: „Az istenfélőkben gyönyörködik az Úr, akik az ő szeretetében bíznak.” Vagyis – Luthert tovább gondolva – azért félem az Urat, mert tudom, hogy szeret, és nem azért szeretem őt mert félek tőle. Isten meg akar bocsátani azoknak, akik bevallják bűneiket, de haragvónak akar látszani azoknak, akik nem ismerik el bűnös voltukat.

Luther többször is elmondja, hogy Dávid sohasem a konkrét bűnről – a paráznságról – szól, tehát nem váltja aprópénzre az a bűnt, az ő alapvetően elrontott, istentelen életét ismeri el annak, amilyen az valójában. Ez a bűn (aminek lényege az istentelenség, a hűtlenség, a gonoszsg) a törvény erejével lesújt reá, körülveszi őt, reá tekeredik, fojtogatja, de ha Isten kegyelméből kimondja, bevallja azt, akkor megtapasztalja az evangélium szabadító erejét.

²³ LVM 54

²⁴ LW 334

Egyedül ellened vétkeztem, azt tettem, amit rossznak látsz. Ezért igazad van, ha szólsz, és jogos az ítéleted. (6)

Luther mindkét kommentárjában kiemeli Isten igaz voltát, s ebből adódóan az ember hamisságát és Krisztusra utaltságát. Mindkét kommentár utal a verssel párhuzamos, vagy éppen azt idéző újszövetségi szakaszokra. Az 1517-es magyarázat János első levelét idézi: „ha azt mondjuk, nem vagyunk bűnösök, hazuggá tesszük őt.” (1Jn 1, 10). 1532-ben ezt a verset a zsolttár legnehezebb részének tartja, rámutat hogy Pál apostol is idézi ezt Róm 3,4-ben: „igaz az Isten, az emberek pedig valamennyien hazugok, amint meg van írva. »Igaznak kell bizonyulnod beszédeidben, és győznöd kell, amikor perelnek veled.«”

Az ember állapotának leírása inkább általános, ezért a múlt időt inkább jelenben kell értenünk: „egyedül ellened vétkezem”. Ez azt is jelenti, hogy egyedül az Isten igaz, s hozzá képest hazug minden ember, s ezt a nagyszerű, teológiai igazságot a Szentlélek tanítja meg. Luther szinte állandóan visszatérő motívumként éneklé el az igazságot, hogy egyedül Isten igaz, mi mindnyájan bűnösök vagyunk.

Lásd, én bűnben születtem, anyám vétekben fogant engem. (7)

Itt is a bűn / vétek (iniquitas / peccatum) kettősségével találkozunk, az egyiket a régi Károli álnokságnak, a Szent Jeromos-változat pedig gonosz-ságnak fordítja. 1517-ben Luther Jézusnak a „rossz fa” hasonlatára utal (Mt 7,17-18), amelyik nem tud jó gyümölcsöt teremni, s ezért Ádámnak (a rossz fának) meg kell halnia ahhoz, hogy Krisztus feltámadhasson.²⁵

1532-ben Luther rámutat, hogy Dávid nem a konkrét bűnökről (paráz-naság, gyilkosság) beszél, hanem általában az emberi nem állapotáról. Magával az emberi létezéssel van baj, hiszen emberlétünk deformálódott el a bűneset következtében. Vagyis nem azért vagyok bűnös, mert meggyilkoltam Uriást, hanem azért gyilkoltattam meg Uriást, mert bűnös vagyok.²⁶

Míndez az eredendő bűn kérdését érinti, ami Luther szerint az egy-ház legfontosabb tanítása, a hagyomány Luther szerint Mózesről (Zsolt 90,7-8) Dávidon át hagyományozódott Pál apostolra. E tanítás nélkül érthetetlen lenne a teljes Szentírás.

²⁵ LVM 56

²⁶ LW 348

Te pedig a szívben levő igazságot kedveled, és a bölcsesség titkaira tanítasz engem (8)

1517-ben Luther a benső igazságra hivatkozik, ami éles ellentétben áll a képmutatók külső igazságával, a bölcsesség rejtett titka pedig az önismeret. Ezért is meglepő, hogy 1532-ben Luther szenvedélyesen kárhoztatja a latin fordítót, aki a „bölcsesség titkairól” („in-certa et occulta sapientiae”) beszél. Hiszen mi sem állhat távolabb a Szentlélektől, mint tanártól, hogy bizonytalan és titkos dolgokat tanítson!²⁷ Hiszen ő teljes fényt, világosságot (Kol 2,2) gyújt, és a próféta nem egy elvont Istenről, hanem atyák Istenéről szól, aki ígéretet adott az ő népének. Luther itt a héber eredetihez fordul, s azt állítja, hogy az helyesen a következőt jelenti: „Nem szereted a hazugságot, a képmutatást és a hamisságot”.²⁸ Pillantsunk mi is a héber Bibliára, a zsidó szöveg magyar fordítására! Nem kis meglepetésünkre itt olyat olvasunk, ami közelebb áll Lutherhez: „a bensőmben bölcsességet tudatsz velem.” A Károli-fordításokban is ez szerepel: „*engemet kíváltképpen a bölcsességre tanítottál*”; ill. „bensőmben bölcsességre tanítasz engem.” A protestáns Biblia Társulat és a Szent István Társulat megoldásai azonban szolgáiban átveszik a Vulgata genitívusos szerkezetét („bölcsesség titkaira”), a Szent Jeromos-féle változat pedig misztikus színezetet ad a szövegnek: „bölcsességedet titokban kinyilatkoztatad nekem”.

Luther itt hosszasan ostromozza a képmutatók igazságát, s elmondja, hogy a képmutatók kegyessége a legnagyobb kegyetlenség, s az ő igazságuk a legnagyobb hazugság.²⁹ Isten nem a kegyeseket, hanem a bűnösöket szereti, akik elismerik az ő bűnösségüket. Isten szemében nem a földi elismertség, a világ értékrendje szerinti bölcsesség a lényeg, hanem az ő saját isteni mértéke. A legmélyebben elrejtett isteni bölcsesség az, hogy egyedül az Isten igaz, s minden embere hazug.

Tisztíts meg izsóppal, és tiszta leszek, moss meg engem, és fehérebb leszek, mint a hó. (9)

²⁷ LW 351

²⁸ LW 354

²⁹ LW 355

1517-ben Luther az ószövetségi áldozatrendszer, azon belül is a népnek a bak véérébe mártott, izsóppal³⁰ történő meghintését előképpnek tekinti, hiszen ez az igazi áldozati vérrel, a Krisztus vérével való meghintésnek előképe.³¹ Az 1537-es angol Matthew Bible az 51. zoltár fordításának lapszéli jegyzetében úgy fogalmaz, hogy az izsóp Krisztus szenvedése, ami megtisztít minket a bűneinktől. Vannak, akik Jézus szenvedéstörténetének egy különleges epizódját tipológiailag hozzák összefüggésbe ezzel a zoltárverssel: „egy szivacsot ecettel megtöltve izsópra tűztek, és odatartották a szájához” (Jn 19,29).³² A 16-17. századi angol meditációs irodalomban (Sir Antony Cope, John Donne) elterjedt volt az a gondolat, hogy Jézus vére az izsóp, ami megtisztít bennünket a bűneinktől.³³ John Foxe mártírológiája szerint az 51. zoltárt a mártírok gyakran idézték a kivégzésükkor.³⁴

1532-ben Luther kifejti, hogy az Ószövetség (2Móz 29,21) azért tartotta fontosnak a megszentelést, a konszekrációt, hogy a szentet elválassza a profántól. Az eszközöket, az edényeket ezért hintették meg. Véleménye szerint, a pápisták csak utánozzák az egykori ószövetségi szokásokat, ezért az ő cselekedeteiket csak majomkodásnak tekintik, hiszen az Újszövetség népe lélekben és igazságban imádja az Istent (Jn 4,21), hiszen minden ószövetségi áldozat beteljesedett a Krisztusban.

Luther szerint minden megszentelés a törvény félreértése, hiszen az sohasem tud megtisztítani a bűntől. Ha a törvény általi megtisztulás lehetetlen, akkor egy másik megtisztulásra, „meghintésre” van szükség; a Krisztus vére és a krisztushit az, ami megtisztíthat bennünket.³⁵ Erről beszél Péter apostol (1Péter 1,2), hogy valóban csak a Krisztus evangéliuma tisztíthat meg bennünket.

Az izsóp annak a szája, aki az evangéliumot tanítja, s a keresztség és az úrvacsora is részei az igazi meghintésnek. Luther szerint nincs

³⁰ Az izsóp a Földközi-tenger mellékén nőző illatos félcserje, ami 50-100 cm-re nőtt meg. Fontos szerepe volt a kultuszban, a páskára vonatkozó rendelkezésekben (2Móz 12,22; a megtisztulási szertartásokban (3Móz 4,1; 4Móz 19,18, v.ö. Zsid 9,19). In: *Keresztyén Bibliái Lexikon*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1995, II. 284.

³¹ LVM 57

³² Hannibal Hamlin, *Psalms Culture and Early Modern English Literature*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, 188

³³ Hamlin, 189

³⁴ Hamlin, 191, Ld. Továbbá: Lydia Whitehead, „A Poem et Culpa: Penitence, Confidence and the Miserere in Foxe's *Actes and Monuments*”, *Renaissance Studies* 4 (1990), 287-99.

³⁵ LW 362

különbség az Ószövetség hívői és a mai hívők között, hiszen az Ószövetség népe is ezt az igazi meghintést várta. Tehát Dávid hitben, lélekben elutasítja a törvény általi meghintést, s az igazira mutat előre. Jézus is azt mondja, hogy királyok és próféták vágytak arra, hogy azt lássák, amit az övéi láthatnak (Lk 10,24).

A középkori tanítás eltorzította a bűn problémájának megoldását, hiszen a jóvátételre (*satisfactio*) helyezte a hangsúlyt. A földi birodalomban, a civil társadalomban működik ez az elv, de a hit világában az ember nem teheti jóvá a maga bűnét, hiszen a keresztfény ember számára Krisztus az egyedüli és a valóságos jóvátétel, a satisfactio. Mi emberek egyedül őréa, az Isten Bárányára tehetjük le a bűneinket, s a mi szabadulásunk és üdvösségünk az, hogy ő hordozza és ő szenved el azok büntetését.³⁶ Ez az igazi megtisztulás, s ezért utasítja el Dávid a törvény általi megtisztulást. Hogyan lehetek tisztább, mint a hó? – kérdezi Luther. A válasza szerint az ember test és lélek, s jóllehet a testben mindig marad bűn, de az ígén és a szentségeken keresztül Krisztus a maga hónapnál fehérebb tisztaságát adja az övéinek. A földi születésünk romlandó testet kaptunk, de keresztségünkkel beoltattunk Krisztus romolhatatlan testébe.

Engedd, hogy vidámságot és örömet halljak, és megújuljanak tagjaim, amelyeket összetörtél. (10)

A vers második felének mai protestáns változatát („*megújuljanak tagjaim, amelyeket összetörtél*”) vessük össze néhány változattal: A zsidó fordítás így hangzik: „*ujjongjanak a csontok, melyeket összezúztál*”. A régi Károli így: „*örvendezzenek az én tetemim, melyeket megrontottál*”, az 1908-as Károli: „*örvendezzenek csontjaim, a melyeket összetörtél*”, s ugyanezt a szót használják a mai katolikus fordítások is. A legtöbb fordítás tehát a „csontoktól” szól, ami utalás is lehet Ezékielnek a megélevenedő csontokról szóló jól ismert látomására (Ezékiel 37). A mi fordításunk a megújuló „tagjaimról” szól, indokolatlanul „puhának” tűnik a többi fordításhoz képest.

Mivel a bűn súlyos, szomorú teher – írja Luther 1517-ben –, az attól való szabadulás, kegyelem meghintésének megtapasztalása, az *ego te absolvo* meghallása kimondhatatlan nagy öröm³⁷.

³⁶ LW 365

³⁷ LVM 57

